

ACCENTE SATIRICE LA CONSTANTIN STERE VS ION LUCA CARAGIALE

VLAD CARAMAN

Institutul de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Hasdeu”

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6679-1173>

Rezumat

În acest articol se face o paralelă între Bildungsromanul lui Constantin Stere *În preajma revoluției* cu unele comedii ale lui Ion Luca Caragiale. Se accentuează, în special, aspectele care țin de specificul satirizării în opera celor doi. Se are în vedere satirizarea societății românești de la finele secolului al XIX-lea – începutul secolului al XX-lea. La fel se fac referiri și la literatura universală. Astfel că opera literară a acestor doi scriitori însumează comicul de situație, de caracter, de nume, de limbaj și actualizează, într-un context satirizant și prin intermediul personajelor reprezentative, grave probleme umane și sociale.

Cuvinte-cheie: satiră, tradiție, comic, limbaj, activitate, procedeu, societate.

Abstract

In this article a parallel is drawn between Constantin Stere's Bildungsroman *Around the Revolution* with some comedies by Ion Luca Caragiale. In particular, the aspects related to the specifics of satirization in the work of the two are emphasized. The satirization of the Romanian society from the end of the 19th century – the beginning of the 20th century is considered. Also are made references to universal literature. Thus, the literary work of these two writers sums up the comic of situation, character, name, language and updates, in a satirical context and through the representative characters, serious human and social problems.

Keywords: satire, tradition, comedy, language, activity, device, society.

Bildungsromanul lui C. Stere *În preajma revoluției* este întrețesut cu numeroase pagini de satirizare a societății românești de la finele secolului al XIX-lea – începutul secolului al XX-lea. În special se bucură de acest

aspect volumele VI. *Ciubărești*, VII. *În ajun* și parțial VIII. *Uraganul*. Ideea este remarcată de majoritatea exegeților operei lui Stere, fiind accentuată îndeosebi de Nicolae Manolescu care afirmă că *Ciubărești* e un roman satiric, pe alocuri remarcabil prin sarcasmul lui... și George Călinescu, care susține: „Așa cum făcuse și în volumul *Ciubăreștii*, d. Constantin Stere mai departe a simbolizat societatea românească de dinainte de război și reacțiunile sale față de ea în personaje abstracte sub care se ascund toate modurile posibile de activitate socială. Găsești aici poetul, prelatul, scriitorul naționalist de peste munți, politicianul ardelean ceremonios și impenetrabil, profesorul universitar, deputatul și senatorul, ministru liberal și ministru conservator, marxistul și jurnalistul ș.a.m.d.” (Călinescu, 1997, p. 84).

Tocmai acest fapt îl apropie pe Constantin Stere de marele nostru scriitor satiric Ion Luca Caragiale. În acest sens, ambii au ca obiect de studiu, adică satirizare, societatea românească de la finele secolului al XIX-lea – începutul sec. al XX-lea.

Însă instrumentariul satirei la Stere se constituie din trei modele: Primul e valorificat, cu preponderență, prin *mânuirea mulțimii de tipuri* – tehnică aplicată de scriitorii ruși Gogol, Dostoievski, Bulgakov. Al doilea model vine pe unda lui Ion Luca Caragiale, e vorba de *umorul de nume, situație și limbaj*. Iar al treilea ține de *metoda swiftiană* – satirizarea puterii de stat... Stere însă se deosebește de aceștia, în primul rând, prin faptul că nu probează o *satiră menipee*, care ar viza: „O întreagă lume, de la cei mai obscuri, până la cei mai străluciți reprezentanți ai ei” (Balotă, 1976, p. 388). La el satirizarea nu este scopul principal al transfigurării artistice, ea se constituie firesc din materialul propriu-zis al narațiunii. În consecință, satira lui apare sincopată de la volum la volum și pare oarecum pestriță, uneori mai accentuată, alteori abia vizibilă.

Procedeele de satirizare din volumele ciclului *În preajma revoluției* constituie un joc al fanteziei ce dă ficțiunii valoare artistică. Ne referim la ambiguități, parodieri, ironii, idei inedite, intercalări etc., specifice narațiunii de acest tip, anume prin aceasta și Stere, și Caragiale prefigurează teatrul absurdului, dar și proza postmodernistă.

Deși Bildungsromanul se constituie din episoade desfășurate consecutiv în spații geografice, sociale și politice diferite: Basarabia, Rusia (Siberia), România, primul volum *Smaragda Theodorovna* este, în esență, un roman în roman, care în structura romanescă, e un procedeu satiric, de o formă *învagonată*, ca *matreoșca*, vestita păpușă rusă. Acest volum creează uneori impresia că întrece istoria și totodată rămâne în urmă de ea. Realitatea dezvăluită este atacată mereu de o mulțime de diverse tipuri și caractere prin care mai toate zvâcnirile,

dorințele, slăbiciunile omului de veacuri se revarsă, în mod diferit, în paginile bildungsromanului.

Posedând darul reflectării artistice, Constantin Stere transfigurează faptul real și meditează profund asupra lui, însă fără a-și alege o țintă precisă de satirizare. Deci, autorul nu se vrea dinadins un spirit polemic. Cu toate acestea el lasă personajele, în special pe protagonistul Vania Răutu, în această postură satirică de polemizator, uneori în acord, alteori în dezacord cu alte personaje sau chiar și cu cititorul...

Astfel Stere, prin intermediul prozei sale, prinde în vârtejurile satirei marea majoritate a tipurilor și situațiilor specifice atât plaiului său, cât și ale celor de circulație universală, reflectate în egală măsură și în opera lui Caragiale.

Prin urmare, părintele Vasile, Alexandru Machedon, atât prin supranume, cât și prin unele acțiuni indecente reprezintă ironia fețelor bisericești.

Viciile femeiești sunt discutate, de către tiotia Natalița, la petrecerile dese ale boierilor din Basarabia. Misiunea, scopul satirei devin mai accentuate, în acest caz, grație faptului că prin prezentarea viciilor se încearcă educarea tinerii generații. Astfel sunt demascate în fața inocentei Smărăndița tipurile de femei ce discută cu atâta evlavie de parcă în viața lor „nu au mai gustat pe nimeni afară de soții lor”.

Primele alegeri de la Chișinău au scopul satirizării mentalității boierilor și vicleșugul dvorenilor care, cu toate că o fac pe naivii, în sălile de ședințe, totuna împart puterea între ei și le fac pe toate cum le convine lor în ultimă instanță. Iar refuzul unor boieri de la posturile înalte denotă slaba lor pregătire politică.

Triunghiurile erotice din roman: Iorgu, Smaragda Theodorovna și Przewcki; Avdotia, Vania Răutu și Lazarev ș.a., obștea primitivă din mijlocul Siberiei, oamenii îndepărtați de lume și civilizație, cei care îl supranumiră pe Vania Răutu mag, datorită afecțiunii sale față de lecturi, satirizează lumea Rusiei de la sfârșitul secolului al XIX-lea.

Modalitățile comicului și satirei utilizate de Ion Luca Caragiale în creația sa sunt preluate, total sau parțial, de Constantin Stere începând cu primul volum satiră *Ciubăreștii*, care transpune firul narațiunii romanului lui C. Stere din sălbatica Siberie a Rusiei în patria ideală, România, devenind o parodie latentă a societății românești. Acesta, pornind chiar de la denumire, nu face altceva decât caricaturizează țara, iar Ciubăreștii devin, în consecință, un simbol ironic al ei.

Deci, satirizarea realităților autohtone iese la iveală o dată cu trecerea lui Vania Răutu în România. Epopeea o începe anume prin vărul Zamfirache. În Iași, Vania îi impresiona pe toți nu prin personalitatea sa, ci prin cele 5000 de

fălci cu care îl lăuda Zamfirache. La teatru descoperim o lume pe cât de groaznică, pe atât de expresivă, ne uimește mai ales prin locul unde lumea iese să se ușureze. Astfel mitul Ciubăreștilor este o ironizare a întregii României: „Nu există în lume decât Ciubăreștii, – restul e o iluzie, un mit” (Stere, 1991, p. 258).

Se evidențiază, în continuare, comicul de situație și caracter:

Contactul cu cei doi cetățeni, „turmentați”, eminenții Ciubăreștilor, Osmanli și Knix, care discutau filosofia kantiană în nopțile de beții aprige, întâlnirea cu G. P. Moțoc, orgoliosul decan al Academiei din Ciubărești, care dădu propria carte de drept lui Răutu și-i ceru plată, sunt situații ridicole, caracteristice spațiului Patriei Ideale.

Iar momentul demascării atinge apogeul prin campania electorală în desfășurare. Anume ea îi dă autorului posibilitatea de a prezenta deplin lumea vizată. Ea se face pentru Vania Răutu ghidul demascator al întregii societăți românești, mai ales al politicienilor timpului.

Întrunirea electorală a „albaștrilor” pune în scenă un tablou din comediile clasice ale lui Ion Luca Caragiale. Aici se dau promisiuni deșarte, urmate de aplauze îndelungate. Osmanli și Knix și aici sunt niște simboluri, reprezentând gândirea liberă, sociabilitatea, extrovertirea și nu în ultimă instanță, ironia. Călătoriile lui Vania Răutu cu Osmanli au menirea de a scoate în vileag neajunsurile lumii literare românești, dar și optimismul ironic al scriitorilor: „Pentru ce să scriu acum, dacă am parale ?..” (Stere, 1991, p. 390).

Așadar, Osmanli, mai ales în tandem cu alt personaj, Knix, este un însuflețitor al acțiunii și reper în modalitățile de ironizare ale prozatorului Stere, încât nu este greu de întrevăzut sub masca lui pe Ion Luca Caragiale. Deci Ion Luca Caragiale se evidențiază, mai întâi, ca personaj autentic, cu statut de tip comic în bildungsroman. Așadar, Osmanli, personaj cheie al romanului lui Stere, apare, în cele mai multe situații, ca un satirizant al realității ilustrate în volumele bildungsromanului, începând cu *Ciubărești*. Elocvente în acest sens sunt următoarele momente: Când Osmanli, la care venise Vania Răutu să-i propună un post de lucru la *Farul*, vorbește despre femeie. Este un *comic de situație*, combinat cu cel *de caracter*: „Ce e femeia decât o clocitoare, să asigure prășila? A... Turcul, săracul !.. Acela știe ce face... o închide în harem, o înconjoară cu ziduri, o pune sub paza eunucilor... Și noi ?.. O tratăm ca pe o egală, mă! O așezăm la masă cu noi... stăm de vorbă cu ea... Ba-i sărutăm și mâna și-o cântăm în poezii! Numai idiotul de mine, câte le-am făcut...” (Stere, 1991, p. 425).

Foarte dramatică, dar, totodată, și mult mai ilară este scena când vine Osmanli să împrumute de la Vania Răutu bani, înșirând o poveste demnă de cel mai comic roman familial. E un stil aparte de tot romanul, e o pagină

memorabilă de o trăire clasică: „Casa mea e acum un sanatoriu, un institut de maternitate, o grădiniță de copii și un azil de bătrâni. Vai de mine, nu știu cum m-a ținut Dumnezeu în picioare... Nevastă-mea, cum cred că vei fi băgat de seamă, era însărcinată... Are în această privință un talent excepțional pentru a-și găsi momentul. Apoi sosi și cumnata mea, Mița, sora ei, cu doi copii mici, și iarăși însărcinată, așteptând dezlegare. Îi veni gândul rău să moară și lui socru-meu, conul Mitrofan – „boierul”, cum îi zicem noi. Și așa, m-am trezit cu bordeiul meu plin: trei copii ai mei, doi ai Miței, de toate sexele și vârstele; două borțoase – acestea parcă s-au sfătuit, au căzut grele în același ceas. Iar boierul ține numaidecât să-și dea sufletul pe lângă ficele lui și nepoții lui, prezenți și viitori. Și, închipuiește-ți, biet de mine! Toată ziua-ziulica, ba și noaptea – când după moașă, când după doctor, când la farmacie, când după infirmiere... Aștept ceasul mântuirii” (Stere, 1991, p. 426). Este un exemplu al toposului *lumea pe dos*, transpus cu o deosebită măiestrie artistică a caricaturalului.

Și *comicul de nume* este caracteristic ambilor scriitori. Sunt întâlnite nume inventate, chei de descifrare, legate de aspecte caracterologice ale personajelor: la Stere – Vasile și Sică Credință, Soții Gârlă, Bivolaru, Pădureanu, Crăsneanu, Turcu, Popalogueanu, Chiricuță ș.a.; la Caragiale – Titircă Inimă-Rea, Venturiano, Farfuridi, Pristanda, Brânzovenescu ș.a. Pe lângă acest fapt intenția aceasta satirizatoare este transparentă și în numele specific românești Nitza Vasilescu, Ipolit Mircescu sau Nae Ipingescu, Ștefan Tipătescu etc.

Comicul de limbaj și *vocabularul* sunt locurile cele mai comune în satira acestor doi. Stere își înzestrează anumite personaje cu un vocabular artificial, forțat, abundând în clișee verbale, jocuri de cuvinte, cacofonii etc. Se pot prezenta pasaje întregi cu astfel de asemănări la ei. Așa un sergent la carantină îi vorbea lui Vania Răutu: „– Păi, trebuie să vie! Trebuie să i se fi **tiligrafat** la Iași, că ați venitără. De patru zile nu s-a coborât nici un câne de om p-aci. D-aia îi lipsă...” (Stere, 1991, p. 240).

Situație paralelă cu una din schițele lui Caragiale, anume *Telegrame*: „*Onor. prim-ministru*. București. Repet reclama telegrama No... Petiționat parchetului. Procoror lipsește oraș mănăstire maici chef. Substitut refudat păra vini procoror. Tremur viața me, nu mai putem merge cafine. Facem responsabil guvern...” (Caragiale, 1972, p. 157).

Un vocabular forțat, plin de profesionalisme și cacofonii folosește și vărul Zamfirache când se laudă lui Vania cu meritele sale la judecăți: „Eu atunci, întrerup pe grefier și-mi citesc considerentele: – Considerând că, conform art. de procedură civilă, urmările silite nu pot avea loc după apusul soarelui; Considerând că lumânările sunt aprinse, și, deci, soarele este apus...” (Stere,

1991, p. 250). La Caragiale, Rică Venturiano „(foarte încurcat, se scoală de jos și se dă înapoi împiedicându-se)

Madam! Să am pardon! Scuzați! Coccoană! Considerând că... adică, vreau să zic, respectul... pardon... sub pretext că și pe motivul... scuzați... pardon...” (Caragiale, 1972, p. 198).

Clișee verbale și jocuri de cuvinte accentuează spiritele bombastice: „Să mă ierți, domnule Răutu, dar mâine, la tovarășul Credință au să fie discuțiuni și așa mai departe... teorii... și așa mai departe... și noi cu Raicu am voit să te întrebăm despre ceva... și așa mai departe... Ce se petrece în Rusia?...” (Stere, 1991, p. 286). TRAHANACHE / Stăi, să vezi. (*scoate un răvășel din buzunar și-l dă lui Tipătescu.*); TRAHANACHE / Ai puținică răbdare! Să vezi...; TRAHANACHE / Stăi să vezi. (*răspicat și râzând.*); TRAHANACHE / (și mai indignat) Ai puținică răbdare... zic; TRAHANACHE / (asemenea) A! (*clopoțel.*) Ei! Acu aveți puținică răbdare...; TRAHANACHE / (întrerupându-l) Ai puținică răbdare... (Caragiale, 1972, p.245).

Și în continuare: „...ciudată «politică» era aceasta:

Se discuta, mai cu deosebire, cu pasiune, dacă „X intră”, sau „Y iese”, și cine în locul lor intră sau iese – și dacă intră ca să iasă, sau iese ca să intre” ... (Stere, 1991, p. 243). Astfel de jocuri de cuvinte se întâlnesc și la Caragiale, de exemplu în schița *Justiția română*:

„*Femeia Caliopa, republicană română*: Eu, domnule prezident, vine dumnealui la mine, care venea întotdeauna seara ca amic, încă era și dumneaei care mi-este amică, și ați chemat-o dumneavoastră martoră că a fost acolo și poate să jure cum s-a-ntâmplat” (Caragiale, 1972, p. 326).

Iar apogeul îl atinge *satira politică*, la campaniile electorale, înainte de alegeri.

Scenele comice de la întrunirile cu alegătorii se desfășoară în roman în aceeași gamă sonoră ca în comediile lui Caragiale:

„– Urrrra!.. Să trăiască părintele nostru conul Tică Vasilescu!

Aplauze...

– Să trăiască, – răsună ca de sub bănci un glas batjocoritor dintr-alt colț. – Să trăiască coana Elvira și Boris Cerbinni!..

Râsete și aplauze din palme nevăzute...” (Stere, 1991, p. 299).

Iar Tică Vasilescu ține discursul său aidoma lui Cațavencu:

„– Cetățeni ciubăhreni, – începu el cu un glas domol. Băstinaș al acestei uhrbe glohrioase, sunt fehricit că în fața elitei din cetatea lui Ciubăhr-Vodă, acest leagăn al Unihrii – focahr nestins al cultuhrii naționale... Aplauze într-o parte aprobatoare, într-alta ironice. – Hrespectuos pentru thradiția neamului,

mândhru de glohria mahrilor noșthri domni... Râsete și aplauze ironice într-o parte, murmure în altă parte (Stere, 1991, p. 299).

Nitza Vasilescu la fel:

„– Cetățeni, – încep eu cu o voce de tenor, – ca fiu al părintelui meu, eu n-ăș avea nevoie de nici o recomandăție personală...” (Stere, 1991, p. 300).

CAȚAVENCU

Domnilor!... Onorabili concetățeni!... Fraților!... (*plânsul îl înecă.*) Iertați-mă, fraților, dacă sunt mișcat, dacă emoțiunea mă apucă așa de tare... suindu-mă la această tribună... pentru a vă spune și eu... (*plânsul îl înecă mai tare.*)... Ca orice român, ca orice fiu al țării sale... în aceste momente solemne... (Caragiale, 1972, p. 211).

La fel când Ion Argyropulos ia cuvântul în sală se aud mereu ca la Farfuridi sau Cațavencu: „aplauze într-o parte aprobatoare, în alta ironice”.

La primele lecții auditoriale sunt demascate în fața lui Vania Răutu *moravurile* profesorilor, intelectualilor țării.

Prelegerile domnului Giorgie P. Moțoc amintesc, prin prolixitatea și stilul lor bombastic de farsa *Un pedagog de școală nouă* și de unele discursuri ale lui Trahanache:

Giorgie P. Moțoc: „Puterea sociale se nasce ca o necesitate indeclinabile, dera este mărginită de titul’a și de scopulu seu...”; „Inteligenți’a umana inse naturalmente și esențialmente aptiva, i reclama perfeptionamentu...” (Stere, 1991, p. 333).

Profesorul: No! mâne apoi începem doară! Câți ghintre voi au ștuduit, or mere mai gheparke; câți au fost putori și n-au ștuduit, trebuie că rămân repekinți. Acuma doară numai să vă muștraluiesc că cum să fiți la aceea înălțime la carea caută a fi școlerul întrucât priveșke educațiunea prințipială, respeckive la o conduită exămplară față ghe azistenții cari vor fi ghe față.

Sau TRAHANACHE / (mergând spre ușe, condus de Tipătescu)

Într-o soțietate fără moral și fără prințip, nu merge s-o iei cu iuțeală, trebuie să ai (*cu fineță*) puțintică răbdare... (*iese în fund.*) (Caragiale, 1972, p. 433).

Aceste *clișee verbale* și *jocuri de cuvinte* accentuează efectele comico-satirice ale situațiilor evocate, dar și caracterele personajelor antrenate în acțiunea epică sau dramatică. De altfel, comicul sau grotescul situațiilor este pus în lumină de personaje construite după tipare comico-satirice consacrate: soțul înșelat, triumghiurile erotice, femeia adulteră, don-juanul, politicianul corupt, demagogul etc.

Deși romanul lui Stere nu a fost scris în intenții exclusiv satirice, volumul *Ciubărești* în special, însumează majoritatea caracteristicilor genului. Astfel la Constantin Stere personajele comice există prin limbaj, situații, nume, caractere.

Ironia și satira sunt asimilate ca formă de expresie artistică. În consecință, opera literară a acestor doi scriitori însumează comicul de situație, de caracter, de nume, de limbaj și actualizează, de obicei într-un context satirizant și prin intermediul personajelor reprezentative, grave probleme umane și sociale.

În satirizare C. Stere recurge la procedee diverse adecvate timpului și spațiului geografic vizat. Pentru mediile rusești autorul folosește modelele consacrate ale specificului național rus. În ceea ce privește patria ideală, limbajul și comicul de situație sunt caragialiești. Iar ambele sunt contopite, cu preponderență, în ceea ce constituie satira politică în manieră swiftiană.

Așadar, atât la Constantin Stere, cât și la Ion Luca Caragiale personajele comice există prin limbaj, situații, vorbe, nume, demagogii. Opera acestor doi însumează comicul de situație, de caracter, de nume, de limbaj și personaje comice deja consacrate, în frunte cu tipul politicianului – liberal ori conservator, iar ticurile verbale îmbină comicul de caracter cu cel de limbaj. Însă spre deosebire de Ion Luca Caragiale, care este un satiric prin destinație, Constantin Stere este și rămâne, ca și personajul său principal Vania Răutu, un satiric mucalit.

Referințe bibliografice:

CARAGIALE, I. L. *Opere alese*, vol. I-II. București, 1972.

CĂLINESCU, George. În: *Constantin Stere. Victoria unui înfrânt*. Chișinău, 1997.

BALOTĂ, N. *Universul prozei*. București, 1976.

STERE, C. *În preajma revoluției*, vol. V-VI. Chișinău, 1991.